

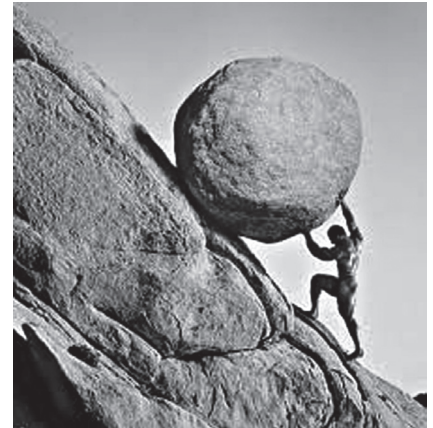
BARBARA KOVAČEVIĆ

Muškarci u antičkim frazemima

U jednome od prošlih brojeva *Hrvatskoga jezika* govorili smo o frazemima koji su motivirani događajima, mjestima i likovima iz dvaju najvećih antičkih epova – *Iljade* i *Odiseje*. U ovome prilogu nastavljamo s objašnjavanjem općeeuropskih frazema motiviranih antičkim mitološkim ličnostima, muškarcima, junacima, polubogovima čije sudbine naglašavaju ljudske vrline i mane. Za razumijevanje značenja tih frazema nužno je ispričati priču o Sizifu, Tantalu, Augiji, Damoklu, Gordiju, Piru i Midi.

Sizifov posao

Frazem *Sizifov posao* označuje neprekidan, zamoran i uzaludan posao, tj. mukotrpan posao koji ne dovodi do rezultata. Motiviran je mitom o kralju Sizifu, osnivaču Korinta, koji je glasio za najmudrijega, najlukavijega, ali i najpokvarenijega čovjeka svojega doba. Bio je sin boga vjetrova Eola i znao je mnoge božanske tajne, koje, nažalost, nije uspio zadržati za sebe. Jednom je prigodom navukao na sebe Zeusov bijes nesmotreno ga optuživši za otmicu lijepe nimfe Egine, kćeri riječnoga boga Azopa. Stoga je vrhovni bog Zeus poslao boga smrti Tanata (Tanatosa) da odvede Sizifa u carstvo mrtvih. Međutim, Sizif je predosjetivši smrt na prijevaru zarobio i okovao Tanata, što je poremetilo ravnotežu u prirodi jer su smrtnici prestali umirati. Pomažući u toj situaciji,

Zeus je poslao boga rata Aresa da oslobodi Tanata. Tako je Tanat uspio obaviti zadatak i odvući Sizifa u podzemni svijet, u kojemu je Sizif pokušao nadmudriti boga podzemlja Hada i njegovu ženu Perzefonu, koji su uzaludno čekali da im Sizifova žena prinese žrtvu u povodu njegove smrti. Sizif se ispričao za ženino nepoštovanje podzemnoga vladara i izmolio da ga vrati među žive kako bi svojoj ženi naredio prinošenje žrtve obećavajući da će se potom odmah vratiti u podzemlje. Had mu je povjerovao, a Sizif je izigrao njegovo povjerenje i nije se vratio. To je razbjesnilo Hada, koji je poslao Tanata da privede Sizifa natrag u carstvo mrtvih. Za sve svoje podvale i prijevaru učinjene smrtnicima, ali i bogovima, na kraju je u podzemnome svijetu dobio primjerenu kaznu: da uz brdo gura golem kamen. Kad bi došao do vrha i pomislio da je stigao do cilja, kamen bi skliznuo iz njegovih ruku, otkotrljao se u podnožje brda i njegov bi posao počinjao ispočetka. I tako do vječnosti.

Tantalove muke

Frazem *Tantalove muke* označuje velike ili nepremostive poteškoće, najteže ili nesnosne patnje koje mogu snaći čovjeka. Motiviran je mitom o bogatome lidijskom kralju

Tantalu, Zeusovu sinu. Bio je ljubimac bogova, koji su mu podarili raznovrsna bogatstva, živio je u izobilju i blagostanju, a često je bio pozivan i na olimpske gozbe. Međutim, iznevjerio je bogove i izazvao njihov bijes jer je odnosio božansku hranu (nektar i ambroziju) i dijelio je svojim smrtnim prijateljima na raskošnim gozbama koje je organizirao na svojem dvoru. Pritom je u zanosu oholosti i pijanstvu odavao božanske tajne, odluke o sudbini svijeta i ljudskoga roda. Često je lagao i krivo se kleo, a najzad je u želji da provjeri jesu li bogovi sveznajući zaklao svojega sina i ponudio ga za obrok bogovima. Uvidjevši da je pretjerao jer su ga oholost i obijest dovele do najgorega zločina (ubojstva djeteta), bogovi su mu udijelili i primjerenu kaznu: u podzemnome je svijetu, stojeći u vodi do vrata ispod drveta bogatoga raznovrsnim plodovima, morao vječno trpjeti glad i žeđ.

Kad je bio žedan, sagnuo bi se da popije vodu, a voda bi se povukla. Kad bi bio gladan, pokušao bi dosegnuti voćke, a grane bi se potpomognute vjetrom podignule u visinu iznad njegova dohvata te nije mogao zadovoljiti osnovne potrebe ni želje koje se naoko čine lako ostvarljivima. Usto ga je obuzimao strah kad god bi pogledao uvis jer mu je nad glavom bio obješen kamen koji je svakoga trenutka mogao pasti.

Augijine (Augijeve) štale

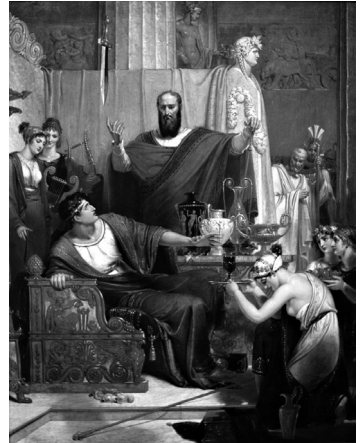
Frazem *Augijine (Augijeve) štale* označuje prljavo i zapušteno mjesto, dok frazem *pomesti (očistiti) Augijine (Augijeve) štale* upućuje na to da što treba temeljito očistiti ili dovesti u red. U pozadinskoj je slici tih frazema priča o Augiji, mitološkome kralju Elide, Helijevu sinu, koji je imao staje s tri tisuće grla stoke. Uza sve svoje bogatstvo i mogućnosti Augija ih nije tridesetak godina čistio i iz njih se širio strašan smrad, što je bila velika prijetnja za zdravlje i život. Da bi postao besmrtni i došao na Olimp, Zeusov je sin, polubog Heraklo, morao ispuniti dvanaest zadataka koje mu je odredio njegov vladar kralj Euristej u dosluhu s proročicama i božicom Herom, koja je mrzila Zeusova sina i pokušavala mu je na svaki način nauditi. Jedan je od tih dvanaest zadataka bio da u jednome danu očisti

Augijine štale. I sam Augija nije vjerovao da će Heraklo uspješno obaviti taj zadatak te mu je pristao isplatiti desetinu svojega imanja i bogatstva ako mu to pođe za rukom. Lukavi je Heraklo srušivši dva suprotna zida i preusmjerivši tokove dviju rijeka (Alfeja i Peneja) sprao svu nečistoću tako da je uspješno izvršio mučan i neugodan zadatak i doveo u red zapuštene staje. Na kraju je imao problema s naplatom obećane nagrade jer ga je oholi Augija odbio isplatiti.

Damoklov mač

Frazem *Damoklov mač* označuje prijetuću opasnost, veliku pogibelj ili prijetnju s tragičnim posljedicama. Na istoj je priči i pozadinskoj slici utemeljen i frazem *visi mač nad glavom* *komu* sa značenjem 'velika opasnost prijeti *komu*, u opasnosti je *tko*, ugrožen je *čiji* život'. Utemeljeni su na mitskoj priči o Damoklu, laskavome dvoraninu sirakuškoga vladara Dionizija Starijega (4. st. prije Krista). Dionizije je živio na raskošnome dvoru, bio je veoma bogat i utjecajan te je svojim držanjem ulijevao podanicima strahopoštovanje. Svojim je statusom i načinom života izazivao zavist mnogih, pa tako i samoga Damokla. Stoga je laskavi Damoklo često hvalio svojega vladara, isticao njegovu neustrašivost i sreću koju su mu podarili bogovi da živi u izobilju i blagostanju. Mudri je Dionizije bio svjestan da je sreća nestalna i da pred njim kao vladarom stoje brojne opasnosti. Da bi u to uvjerio Damokla, ponudio mu je da zamijene mjesta na jedan dan kako bi i on mogao iskušati tu „sreću” iz prve ruke. Uvečer je održao gozbu na kojoj je Damoklo uživao u tome što ga dvore kao kralja. Na kraju obroka podignuo je pogled i ugledao iznad svoje glave, tj. iznad trona, oštar mač koji visi na vlasi konjskoga repa. Istoga ga je časa obuzeo strah, prisjelo mu je jelo i piće te je zatražio da napusti Dionizijev dvor. Dionizije ga je pokušao smiriti i objasnio mu je da je taj mač koji visi nad glavom simbol opasnosti kojoj je stalno izložen svaki vladar koji želi zadržati svoj položaj i da je njegova sreća samo prividna.

U hrvatskoj frazeologiji postoji i frazem *visi o koncu (niti) što*, koji se upotrebljava kad se govori da su čiji život ili budućnost dovedeni u opasnost. Pretpostavlja se da i taj frazem vuče podrijetlo iz priče o Damoklu i maču koji mu visi nad glavom na jednoj konjskoj struni. Još je Erazmo Rotterdamski u svojoj zbirci izreka, preuzimajući i citirajući antičke pisce pokazao supostojanje te frazemske inačice.

Gordijev (gordijski) čvor

Frazem *Gordijev čvor* označuje veoma zamršenu stvar ili nerješivo pitanje, dok frazem *presjeći (prerezati, riješiti) gordijski čvor* označuje jednostavno rješavanje zapletenoga ili teškoga zadatka, problema ili situacije. Motivirani su mitom o Gordiju, osnivaču

je izbio bratoubilački rat, a zemlja je bez vladara stremila samouništenju. Proroci su savjetovali Frigijcima da osnuju kraljevstvo i da za kralja izaberu čovjeka koji se prvi uputi na kolima prema Zeusovu hramu. Prema proročanstvu taj je čovjek bio baš Gordije, kojega su odmah ustoličili za kralja i priredili mu veliko slavlje. Gordije se pokazao dobrim vladarom, koji je smirio i oporavio zemlju te je doveo u blagostanje. Na kolima kojima se dovezao do prijestolja veoma je zapetljanim čvorom privezao jaram uz rudo svojih kola. Taj čvor nije nitko mogao raspetljati. Prema proročanstvu onaj koji bi raspleo Gordijev čvor, trebao bi postati gospodarom Azije. Prema legendi to je pošlo za rukom tek Aleksandru Velikom, koji je prvo pokušao pronaći kraj užeta, a kad je zaključio da je to nemoguće, jednostavno je presjekao čvor mačem, a poslije i ispunio proročanstvo.

frigijske dinastije i grada Gordija (Gordiona). Isprva je Gordije bio siromašni seljak koji je mukotrpno obrađivao svoju zemlju i jedva povezivao kraj s krajem. Jednoga dana, dok je plugom orao zemlju, počelo ga je salijetati veliko jato ptica. Da bi objasnio tu nesvakidašnju pojavu, uputio se k proroku u obližnji grad. Putem je sreo djevojku iz proročke obitelji koja mu je predviđela da će postati kralj, a on se u nevjerici i čudu vratio kući.

Nakon nekoga vremena u Frigiji

Pirova pobjeda

Frazem *Pirova pobjeda* označuje pobjedu s mnogo gubitaka, pobjedu koja se ne smatra uspjehom zbog pretjeranih žrtava, tj. pobjedu koja ne donosi radost, koja je lažna ili besmislena. Motiviran je pričom o pobjedi epirskoga kralja Pira nad Rimljanima u 3. st. prije Krista. Epirski kralj Pir bio je jedan od najpoznatijih vojskovođa svojega doba i proćuo se po brojnim vojnim pohodima. U stalnome rivalstvu sa svojim rođakom

Aleksandrom Velikom i u želji da na zapadu stvori veliko carstvo (kakvo je Aleksandar stvarao na istoku), prihvatio je poziv svojih sunarodnjaka iz grčke kolonije u Italiji (grad Tarento) i odlučio im pomoći u borbi protiv Rimljana. Iako je u ljudstvu, opremi i oružju bio nadmoćniji te je protivnike iznenadio vojnicima koji su jahali slonove, lukavi su se Rimljani brzo snašli i gađali slonove zapaljenim strijelama, što je omelo Pirovu vojsku. Iako je pobijedio Rimljane, ta je bitka kraj Auskula (279. godine prije Krista) bila presudna za njegovu karijeru vojskovođe jer je pretrpio goleme gubitke u ljudstvu i više nije mogao uspješno nastaviti ratovanje.

Midin dodir

Frazem *Midin dodir* označuje situaciju u kojoj pojedincu sve polazi za rukom, koji mnogo i lako zarađuje ili jednostavno ima sreće u životu. Motiviran je pričom o frigijskome kralju Midi, Gordijevu sinu. Kralj Mida svoj je zlatni dodir stekao kad je od kazne svojih radnika vinogradara spasio Dionizova pomoćnika, satira Silena, i naredio da ga odmah puste na slobodu. Dioniz mu je pokazao zahvalnost za taj čin tako što mu je obećao ispuniti svaku želju, a Mida je poželio da sve što dotakne pretvori u zlato. Dioniz ga je začuđeno pogledao, ali mu je ipak ispunio obećanje. Njegove su ga novostečene moći neko vrijeme veselile i s ushićenjem je dodirivao predmete na svojem dvoru. U želji da svojoj kćeri pokaže čaroban dodir, uhvatio ju je za ruku i krenuo s njom u vrt. Osjetivši otpor koji pruža dijete, okrenuo se prema njoj i u šoku je ugledao zlatni kip djevojčice. Ubrzo je uvidio ludost svoje želje jer nije mogao ni jesti ni piti – hrana i piće pretvarali su se u zlato. Dioniz mu se smilovao i izbavio ga iz nevolje naredivši mu da se okupa u rijeci Paktol, koja od tada glasi za zlatonosnu rijeku. U idućemu broju *Hrvatskoga jezika* nastavit ćemo priču o općeeuropskim frazemima koji su motivirani mitološkim ličnostima, ali više ćemo pozornosti posvetiti ženama. Iako je takvih frazema malo, popularni su i često se upotrebljavaju u hrvatskome jeziku, a motivirali su i nastanak novih frazema.

